

НЕМИС ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА СОМАТИК ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ ЭКВИВАЛЕНТЛИК ХОДИСАСИ ("HAND - ҚЎЛ" КОМПОНЕНТИ МИСОЛИДА)

Умаржонова Гўзал Мухторовна

Филология бўйича фалсафа доктори (PhD)

Фарғона давлат университети

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7890313>

ARTICLE INFO

Received: 26th April 2023

Accepted: 02nd May 2023

Online: 03rd May 2023

KEY WORDS

Соматик фразеологик
бирликлар, эквивалентлик,
тўлиқ, ярим ва нол
эквивалентлик, тил
хусусияти, маъно.

ABSTRACT

Мазкур мақолада немис ва ўзбек тилларида "Hand - қўл" компонентли соматик фразеологик бирликларнинг эквивалентлик ҳолати таҳлил қилинади. Тўлиқ, қисман ва ноль эквивалентлик ҳолатлари мисоллар орқали ёритилади.

Кириш

Фразеологик бирликларнинг таҳлилида уларнинг эквивалентлик ҳолати масаласи алоҳида эътиборга эга. Фразеологик бирликларнинг эквивалентларини аниқлаш, ибораларда ҳар қайси тилга хос хусусиятларни ифодалаш диққатга сазовор масалаларидан бири деб ҳисобланади.

Мазкур мақолада немис ва ўзбек тилларида "Hand - қўл" компонентли соматик бирликларнинг эквивалентларини аниқлаш белгиланиб, уларни қай даражада бири-бирига мослигини, эквивалентлилик даражасини юзага чиқаришга эътиборимизни қаратдик.

Асосий қисм

Тўлиқ эквивалентлик - бу иккала тилнинг маънолари ва лисоний-типологик фарқлар ўртасидаги маданий-семантик тафовут туфайли жуда кам учрайдиган ҳодиса [1].

"Қисман эквивалентлик нафақат тизим даражасидаги ўхшашликлар ва фарқларнинг маълум бир нисбатини англатади, балки натижада бир томондан мавжуд ўхшашликлар туфайли маълум контекстларда ундан фойдаланиш имконияти, иккинчи томондан, ушбу контекстда пайдо бўлган фарқлар туфайли ундан фойдаланишнинг мумкин эмаслиги тушунилади". Қисман ёки ярим эквивалентлик тиллараро ўзгарувчанликни кўрсатади. Улар компонентлар занжирида қисман ёзишмаларда ифодаланади, аммо улар бир хил маънога эга ва бир хил ёки ўхшаш тасвирга эга [2].

Ноль, яъни эквивалентсиз соматик бирликлар тадқиқ этилаётган ёки қиёсланаётган тилларда турли тарзда ифодаланиши билан белгиланади.

Айнан ноль эквивалентли фразеологик бирликлар маъжум бир тилнинг фразеологик бойлигини, фразеологининг ўзига хос бетакрор миллий хусусиятини намоён этади.

“Hand - қўл” копонентли соматик фразеологик бирликларнинг эквивалентларини таҳлил қилиш жараёнида немис-рус фразеологик, рус-ўзбек луғатлардан, интернет маълумотларидан, бир тиллик изоҳли луғатларидан фойдаландик. Кўп холларда немис ва ўзбек тилларида аксарият соматик фразеологизмларнинг тўлиқ эквивалентлари намоён бўлган. “Hand - қўл” копонентли соматизмларнинг қисман эквивалентлари ҳам талайгина. Эквивалентсиз, яъни ноль эквивалентли соматик бирликларнинг таржимасида биз ўзбек тилида уларга мос фразеологик бирликларни топишга ҳаракат қилдик. Албатта, бу холатда ўзбек тилида “hand” копонентли соматик бирликлар бошқа копонентлар орқали берилди. Айрим холатда, немис тилида соматик бирликларнинг ўзбек тилида фразеологик бирликлар орқали таржима қилиш имконияти бўлмаганда биз уларнинг изоҳини беришга ҳаракат қилдик. Айтишимиз керакки, фразеологизмларнинг турли тилларда эквивалентларини излашда, асосан, тилдаги мавжуд бўлган фразеологик бирликлар билан тўлдирилиши керак. Фразеологизмлар миллат тилининг ўзига хослигини, тил соҳибларининг ўз тилидан мохирона фойдаланганлигини, миллатнинг лисоний манзарасини, тилнинг серқирралигини, кўчма маъноларга бойлигини таъминлайди. Лексик бирликлар ёки оддий сўз бирикмалари фразеологик бирликлар каби тилнинг ранг-баранглигини ифода эта олмайди. Битта тилдаги фразеологик бирликнинг маъноси иккинчи тилнинг фразеологик бирлиги орқали узатилиши ушбу фразеологик бирликнинг маъносини бошқа тилда чуқурроқ намоён этилишини таъминлайди. Шунинг учун, имкон қадар, биз соматик фразеологик бирликларга бошқа тилда уларнинг маъносига мосланган холда фразеологик бирликларни тавсия этишга ҳаракат қилдик. Айрим холатда, луғатларда “hand-қўл” копонентли соматик фразеологизмларнинг маъноси етарли даражада кўрсатилмаганда, биз ўзимизни тавсиямизни бериб ўтдик.

Шу билан бирга, таъкидлаш лозимки, фразеологик луғатларда икки тилнинг фразеологик тизимини ва бирликларини изоҳлашда ҳар қайси тилнинг маданий ўзига хослиги ажралиб туради. Ўзбек тилида *қўли гул, қўли ширин, қўли бемаза* тўлиқ эквивалентлари билан ифода этилмайди. *Қўли гул* соматик фразеологик бирликнинг немис тилидаги *eine grüne Hand* ярим эквивалентли фразеологик бирликлар қаторига киритдик, чунки ўзбек тилидаги ушбу иборанинг тўлиқ хусусиятларини кўрсата олмайди. *Қўли ширин, қўли бемаза* ибораларини биз немис тилида эквивалентлари мавжуд эмаслигини эътиборга олган холда, уларни изоҳ орқали таржимасини луғатда келтирамиз *der Mensch, der lecker kochen, der Mensch, der schlechte kochen*. Шунингдек, немис тилидаги “Hand” копонентли қатор фразеологик бирликларга биз ўзбек тилида “қўл” копоненти орқали эквивалентини бериш фразеологик бирликнинг маъносини бера олмаслигини инобатга олиб, уларни ўзбек тилида мос бўлган фразеологик бирликлар билан тўлдирдик.

von der Hand in den Mund leben – зўрға кун кечирмоқ;

zwei linke Hände haben – қўли ишга, оғзи ошга бормади;

zwei rechte Hände haben ибораси инсоннинг нафақат ишга лаёқатлигини, балки иқтидорлиги, эпчиллигини ҳам кўрсатади. Шунинг учун ўзбек тилида ушбу соматизмга мос эквиваленти *қўлидан хамма иш келади* иборасини танладик. Айрим ҳолатда фразеологизмларнинг антонимик ҳолатини учратиш мумкин. Юқоридаги иккита ибора бунга мисолдир. Осиё миллатларидан кўра кўпроқ Европа миллатларида чап ва ўнг томон салбий ва ижобий ходиса, воқеа, ҳаракат билан боғлиқлигини намоён этади. Бу нафақат немис тилида, балки бошқа олмон гуруҳига мансуб тилларда учрашиши мумкин. Тилнинг фразеологизмлари бевосита ушбу тилда сўзловчи кишиларнинг маданияти, турмуш тарзи ва тарихи билан боғлиқдир. Шу билан бирга *rechte Hand – ўнг қўл/ чап қўл – Linke Hand* биринчи ва иккинчи даражани кўрсатади. *Ўнг қўли бўлмоқ* – биринчи муҳим ёрдамчиси бўлмоқ, ишончли одами бўлмоқ маъносини англатади. Қизиқарлиси, ўнг томон аксарият маданиятларда нафақат ижобийликни, балки муҳим, биринчи даражани ифодалайди. Бу мисоллар тўлиқ эквивалентли мисоллар қаторига киритилади.

Eine Hand wäscht die andere – мендан угина, сиздан бугина соматик фразеологик иборани биз ярим эквивалентли фразеологик гуруҳлар қаторига жойлаштирдик. Ўзбек тилидаги фразеологик бирликда немис тилида қўлланган компонентлари мавжуд бўлмаса ҳам, маъно жиҳатдан бир бирига мослиги туфайли икки тилда мувофиқлик кузатилмоқда.

Aus erster Hand ва *aus zweite Hand* иборалар ўзбек тилида тўлиқ эквивалентли бўлиб таърифланади *биринчи қўлдан, иккинчи қўлдан*. Бу иборалар икки тилда ҳам савдо сотиқ ёки яна бошқа олди берди алоқаларда, маълумот берилишида ишлатилиб, ишлаб чиқарган одамдан, биринчи шахсдан, воситачисиз ёки воситачи орқали маъноларини беради. Яна шуни айтиш лозимки, *zweite Hand* иборасининг ҳозирги замон немис тилида маъноси кенгайтирилиб, ишлатилган, эски нарсаларни англатади. Лекин ўзбек тилида ушбу маъноси *иккинчи қўл* қўлланмайди. Бу ҳолатда, немис тилидаги ушбу соматизмни ушбу маъносининг эквивалентини ўзбек тилида изоҳлашда *ишлатилган буюмлар, нарсалар* изоҳи орқали берилиши кузатилади. Бир тилнинг хусусиятини иккинчи тилда кўрсатиш учун изоҳли ифода берилмоқда.

Шунингдек, тўлиқ эквивалентлар орқали ифода этилаётган “hand –қўл” компонентли соматик фразеологик бирликлар қаторига *die Beine in die Hand nehmen* – *оёғини қўлга олмоқ*;

die linken Hand weiß nicht, was die rechte tut – *чап қўлини қилаётганини ўнг қўли билмайди*;

die Hand andern/wechseln – *бошқа қўлга ўтмоқ*;

Eine feste/starke Hand haben – *қаттиққўл*;

durch viele Hände gegangen sein – *қўлма-қўл бўлмоқ*;

Eine schwere Hand – *қўли оғир*;

Einen langen Hand haben – *қўли узун*;

in die Hand/in seine Hände nehmen – *қўлига олмоқ*;

in guten/schlechten Händen sein/liegen – *яхши/ёмон қўлда бўлмоқ*;

in jmds. Hand fallen / jmdm. in die Hand fallen – *қўлга тушмоқ*;

jmdm. auf etw. die Hand geben – *қўл ташламоқ*;

jmdm. auf die Finger (Hände) schauen – кимнидир қўлига қараб қолмоқ; *etw. in die Hand/in die Hände bekommen/ (ugs.:) kriegen* – қўлга қиритмоқ; *jmdm. in die Hand geraten* – кимнидир қўлга олмақ;

jmdn. um die Hand seiner Tochter bitten – кимнидир қизини қўлини сўрамоқ;

leichter Hand – қўли енгил;

eigene Hand haben – қўли бор(қандайдир ишда);

Hände weg! – қўлини торт;

schmutzige Hände bekommen / sich schmutzige Hände/die Hände schmutzig machen – қўлини ёмон ишга урмоқ;

sich in die Hand nehmen – ўзини қўлга олмақ кабилар киритилади. Биз фразеологик бирликларни уларнинг эквивалентларига кўра гуруҳларга тақсимлашда улар англатаётган маъно ва компонентларнинг бир ҳиллигини инобатга олдик. Айрим ҳолатда, соматик фразеологик бирликдаги битта компонент мос келмасда, лекин маъно жиҳатдан уйғунлик кузатилса, бундай соматизмларни ҳам тўлиқ эквивалентли гуруҳига киритишни лозим деб топдик.

Фолбинлик қилиш, башоратчилик қилиш маъноси қуйидаги соматик ибораларда мужассамланган: *jmdm. etw. aus der Hand wahrsagen – an einer Hand zu zählen sein – aus der Hand lese (wahrsagen)*– қўлдан кўриб бериш. Иккита тилда ҳам ушбу иборалар битта маъно билдирганлиги сабабли тўлиқ эквивалентли фразеологизмлар қаторига киритилди.

Klebige Hand haben ибораси ўзбек тилида қўли эгри соматизми орқали биз ярим эквивалентли соматик фразеологизмлар гуруҳига қўшишни лозим деб топдик. *Klebige* лексемаси немис тилида кенгроқ маънога эга бўлади. Ушбу лексема *ёпишқоқлик, ифлослик* семалари билан таърифланади. Лекин икки тилда ҳам соматик бирликлар инсоннинг ўғриллик қилишга мойилигини турли коннотациялар орқали ифодалаганлиги учун биз ярим эквивалентли соматизмларга бириктирдик.

Бирорта ишда аралашиб қолмоқ маъносини қуйидаги соматик фразеологик бирликлари ифода этади: *die Hand/seine Hände [bei etw.] im Spiel haben* – ўйинда қўли бор/ бирорта ишда қўли бўлмақ/ аралашмоқ. Немис ва ўзбек тилларида бу соматизмлар ўзининг битта компонентининг фарқланиши билан ажралиб туради.

Немис тилида “Hand” компонентли соматизмларга биз ўзбек тилида тўлиқ эквивалентли бўлмасда, лекин маъноси қайсидир жиҳатдан мос келган фразеологик бирликларни таклиф қилдик.

Хулоса

Хулоса чиқариш мумкинки, қиёсланаётган тилларнинг фразеологик иборалари доимо ҳам тўлиқ эквивалентли бўла олмайди. Бу ҳар қайси тилнинг ички имкониятини, экстралингвистик омилларини намоён этишига туртки бўлади.

References:

1. Agnieszka Fryszkiewicz . Phraseologismen mit dem Glied “reka/Hand, Arm”. Ein polnisch-deutscher Sprachvergleich. Grin Verlag. 2012. S. 64.
2. Rigina Hessky. Phraseologie. Walter de Gruyter. 1987, S. 95;

3. Laskowski M. Deutsche und polnische komparative phraseologismen aus kontrastiver und phraseodidaktischer Sicht. Artikel. Bern. 2015, S. 22.
4. Földes C. Wirrer j. Phraseologie und Parömiologie, 15 Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren: Laccum 2002, S. 267-284. <https://pub.uni-bielefeld.de/record/1902064>.
5. Г.М.Умаржонова, Ш.О.Абдиллоев (2022) [НЕМИС ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА “HAND”-“ҚЎЛ” КОМПОНЕНТЛИ СОМАТИК ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНИНГ СТРУКТУР-ГРАММАТИК ТАҲЛИЛИ](#). BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 2 (10), 226-231.
6. Г.М.Умаржонова. (2018) [Формирование познавательной активности студентов во внеаудиторной работе](#). Молодой ученый, 492-495.
7. G.Umarjonova. (2019) [On the issues of the study of the functional content of phraseological units with the components “hand”-“қўл” in the contemporary German and Uzbek languages](#) Scientific journal of the Fergana State University 2 (4), 145-148.
8. U.G.Mukhtorovna. (2022) [Somatic Phraseologies with “Hand”-“QOL” Component. Expressing Diligence in German and Uzbek Languages](#). International Journal of Culture and Modernity 14, 68-71.
9. Г.Умаржонова. (2021) [ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРДА “ҚЎЛ” СОМАТИЗМИ “МЕХНАТ ВОСИТАСИ” СИФАТИДА](#). КУЛЬТУРОЛОГИЯ, ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ И ФИЛОЛОГИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ И ..., 66-70.
10. G.Umarjonova. (2022) [Functional content of phraseological units with the component “hand “-“қўл” in german and uzbek](#). Oriental Journal of Social Sciences 2 (04), 84-92.
11. G.Umarjonova. (2021) [SEMANTIC CLASSIFICATION OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT “HAND-ҚЎЛ” IN GERMAN AND UZBEK LANGUAGES](#). THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука ..., 676-679.
12. Г.М.Умаржонова. (2023) [ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР ЛУФАТИНИ ЯРАТИШНИНГ НАЗАРИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ](#). BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 3 (2), 447-450.
13. G.M.Umarjonova. (2023) [CLASSIFICATION OF GERMAN LINGUISTS BY PHRASEOLOGICAL UNITS](#). Open Access Repository 4 (2), 595-600.
14. Арслозода, А. Р., & Умаржонова, Г. М. (2023). ИНГЛИЗ ТИЛИ АСОСИДА НЕМИС ТИЛИГА ЎҚИТИШНИНГ АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ ҲАҚИДА. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(4), 184-188.
15. Умаржонова, Г. М. (2021). On the issues of the study of the functional content of phraseological units with the components “hand “-“қўл” in the contemporary German and Uzbek languages. *ИКУЛЬТУРОЛОГИЯ, ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ И ФИЛОЛОГИЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ И НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ*, 66-70.
16. Zokirov, M. T., & Zokirova, S. M. (2020). About Lexical-semantic Interference in the Speech of Tajiks, Living in Fergana Region of the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Pharmaceutical Research*, 12(3), 10-11.
17. Turdaliyevich, Z. M., & Farhod, I. (2022). Loiq Is the Successor of the Great Figures Of Tajik Literature. *International Journal of Culture and Modernity*, 14, 51-55.

18. Turdaliyevich, Z. M. (2022). Actual Problems of Bilingualism in a Multi-Ethnic Environment. *International Journal of Culture and Modernity*, 13, 17-23.
19. Ibragimova, E. I., Zokirov, M. T., Qurbonova, S. M., & Abbozov, O. Q. (2018). Filologiyaning dolzarb masalalari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy internetkonferensiya materiallari: Ilmiy ishlar to'plami. *Farg'ona*, 113.
20. Зокиров, М., & Зокирова, С. (2010). ТИЛ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯСИНИНГ МОҲИАТИ ҲАҚИДА УМУМИЙ ТУШУНЧА. *Известия ВУЗов (Кыргызстан)*, (6), 10-11.
21. Zokirov, M. T. (2007). Lingvistik interferensiya va uning o'zbek-tojik bilingvizmida namoyon bo'lishi. *Fil. fn ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya*.
22. Khamrakulova, S. A. B. I. N. A., & Zokirov, M. T. (2022). Phraseological units expressing old age of a human being in the English and Russian languages. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 1(105), 280-283.
23. Mamajonov, A., & Dadabayeva, S. (2022). SUPERSYNTACTIC INTEGRITY WITH THE MEANING OF CONTRAST. *American Journal Of Philological Sciences*, 2(04), 14-20.
24. Zokirov, M. (2023). THE PHENOMENA OF ENANTIOSEMIA IN DIFFERENT PARTS OF SPEECH. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMYIY JURNALI*, 3(4), 345-348.
25. Turdialiyevich, Z. M. (2023). TALVASA ASARIDA QO'LLANGAN FONOSTILISTIK VOSITALAR. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMYIY JURNALI*, 3(4), 492-495.